

Кыдыралиев К.К.

МУГАЛИМ ЖАНА МЭЭРИМДҮҮЛҮК

Кыдыралиев К.К.

УЧИТЕЛЬ И МИЛОСЕРДИЕ

К.К. Kudyraliev

TEACHER AND CHARITY

УДК:37.013

Макалада автор тарабынан мугалимдердин кесиптери, компетентүүлүгү, өзү сабак берип жаткан окуучуларына жасаган жылуу мамилелери ачык мүнөздөрү, мээримдүүлүгү жана адептүүлүк жактан тазалыктары тууралуу ой айтылат. Ошондой эле дүйнөлүк ойчулдардын, педагог-психологдордун акыл-ой сезимдеринен жаралган таанып-билүү жана тарбиялоо идеяларын, үлгү эрежелерин учурдагы жалпы окуу – программалары менен байланыштырып, сабак аркылуу мектеп окуучуларынын акыл-эсин ойготуу аркылуу окуучуларынын билим алууга болгон кызыгууларын, түшүнүгүн жана компетентүүлүгүн өркүндөтүү жана жаңы окуу программалык материалдарды элдик педагогиканын таанып-билүү жана тарбиялоо идеялары менен байланыштырып терең өздөштүрүү жөнүндө багыт берилет.

Негизги сөздөр: мугалим-изденүүчү, чыгармачыл инсан, компетентүүлүк, жаркын мүнөз, мээримдүү мамиле, адептүүлүк жактан тазалык, абстрактуу ой жүгүртүү, турмуштук-практикалык ой жүгүртүү, мугалимдердин иш аракеттери, ата-энелердин иш аракеттери.

В статье сказано о школьных учителях, об их профессиональной компетентности, об их теплом отношении к ученикам, об их характере, милосердии и порядочности, этичности учителей. Также дается направление связать мысли познания и идеи воспитания, образцы поведения мировых мыслителей, педагогов-психологов с сегодняшними учебными программами, посредством урока разбудить разум учеников, стремление к учебе, освоения новых учебных программ, совершенствование понятия и компетентность и связать идеи воспитания с народной педагогикой с материалами новых учебных программ.

Ключевые слова: учитель-соискатель, творческая личность, компетентность, яркий характер, милосердное отношение, этичность, абстрактное мышление, практическое мышление, работа учителей, работа родителей.

The article mentions school teachers in their professional competence, their warm attitude towards students, their character, charity and decency, ethics of teachers. It also gives the direction to connect the ideas of cognition and the ideas of upbringing, the patterns of behavior of the world thinkers, the pedagogues of psychologists with today's curricula, the means of waking the minds of students, the students' desire to learn, the development of new curricula, the improvement of the concept and competence and to connect the ideas of educating people's pedagogy with the materials of new curricula.

Key words: teacher-applicant, creative personality, competence, bright character, merciful attitude, ethical, abstract thinking, practical thinking, work of teachers, work of parents.

Мугалим – изденүүчү, чыгармачыл мээримдүү инсан, мугалимдин өз кесиби боюнча компетентүүлүгү, өзү окутуп жаткан окуучуларына жасаган жы-

луу мамилеси, жаркын мүнөзү, мээримдүүлүгү, адептүүлүк жактан тазалыгы – анын илимий түшүнүктүүлүгүнүн өрнөктүү булагы. Демек, мугалимдин кесиптик башкы милдети жана максаты мектеп окуучуларынын өз балдарындай сүйүп, алардын мүнөздүк жана жаш өзгөчөлүктөрүнө карай мээримдүүлүк сезимде болуп, окуучуларынын акыл-ой чабыттарын, билимге болгон кызыгууларын ар тараптуу өркүндөтүү менен турмуш-тиричиликке болгон көз караштарын адилеттүүлүк менен таразалап, келечекке болгон сезимдерин ойготуу аркылуу билим алууга, жашоо-турмушка туура багыт берүү.

Эгер өз кесиби боюнча изденүү иш аракетин, сабак берүүдөгү чыгармачылык демилгеси окуучуларынын сезимдеринен орун алган болсо, анда мугалимдин максаттуу ой-планы турмушка ашырылды деп айтса болот. Ошондуктан ар бир мугалим өз кесибине карай дүйнөлүк улуу ойчулдардын, педагог-психологдордун акыл-ой сезимдеринен жаралган таанып-билүү жана тарбиялоо идеяларын, нарк-нускаларын, педагогикалык жана психологиялык үлгү-эрежелерин жалпы окуу программалык материалдары менен тыгыз байланыштырып, сабак аркылуу окуучулардын түшүнүгүн ар тараптуу өздөштүрүүгө жана компетентүүлүгүн өркүндөтүүгө тийиш.

Бир даанышман шакирттерине: “Эгер бир жылдык пайданы көздөп түшүм алгың келсе-эгин эк, эгер он жылдык пайданы көздөп, түшүм алгың келсе – дарак тик, эгер көп жылдык пайданы көздөп түшүм алгың келсе – бала окутуп, таалим тарбия бер” деп айткан экен. Демек, ар бир мээримдүү мугалим билимдин келечектүү үрөөнүн сээп, өз кесиби боюнча илим-билимдин накыл дыйканы болууга тийиш.

Мектеп практикасында билим берүү системасын жемиштүү уюштурууда мугалимдин жана ата-апалардын бирдиктүү иш-аракети башкы күч. Башкача айтсак, мектеп окуучуларынын акыл-эсин өстүрүү, алардын билимге умтулуу аракеттерин өркүндөтүүдө мугалимдин иш билгилиги жана ата-энелердин бирдиктүү иш алып барышы, мектеп окуучуларынын жаңы программалык окуу материалдарын түшүнүп, терең өздөштүрүүсүнө олуттуу шарт түзүлөт.

Албетте, илимий педагогиканын негизине карай: Илимий түшүнүктүүлүк жана аны өздөштүрүү деген эмне? Аны турмушка ашыруунун эң оптималдуу багыты кайсы? Педагогикалык изденүү жана чыгармачылык деген эмне жана аны турмушка кантип ашырууга болот? Деген сыяктуу суроолор бүгүнкү

күнү ар бир педагогдун, атуулдардын алдына коюлууда.

Илимий түшүнүктүүлүктү өздөштүрүү – бул абстрактуу ой жүгүртүүдөн, практикалык ой жүгүртүүгө өтүү жана адамдардын чыгамачылык-изденүү иш аракетинин жекече же жалпы компетенттүүлүгүнүн бирдиктүү күчү. Башкача айтсак, мектеп мугалимдери менен окуучулардын, профессордук-окутуучулар коллективи менен студенттеринин бирдиктүү компетенттүүлүгү.

Элибиздин Улуу Сабак Дөөлөттөрүнө көз жүгүртсөк өткөн ата-бабаларыбыздын илимий түшүнүктүүлүктү өздөштүрүү даанышмандыгы, таанып-билүү жана тарбиялоо ыкмалары эң эле жөнөкөй формада: боз үйлөрдө, күнөздүү дөңчөлөрдө, эл көп чогулган жайларда, ачык асман алдында өткөрүлгөн.

Кыргыз калкыбыз көчмөн эл болгондуктан, азыркыдай заңгыраган көп этаждуу, көп бөлмөлүү үйлөрдө (тамдарда) эмес, бир эле бөлмөлүү боз үйлөрдө жашашып, чоң ата, чоң апа, ата-апалар, балдары (уул-кыздары) келиндери, небере-чөбөрөлөрүнө чейин, ал тургай сыйлуу конокторго чейин боз үйдүн ичинен өз орундарын ээлешип олтурушкан. Бир сөз менен айтканда, үй-бүлө мүчөлөрү өз орундарын так билишкен. Албетте, үй- чоң үй, орто үй, кичи үй деп бөлүнгөн.

Эң улуу баласы үйлөнгөндө, аларга жаңы ак өргө (үй) тигилип, чоң үйдөн бөлүнгөн. Экинчи уулу үйлөнгөндө, агасынынкы орто үй деп аталып, жаңы үйлөнгөндөрдүкү кичи үй деп аталган. Ошентип улам өйдөлөп олтуруп чоң үй деген наамга ээ болушкан.

Боз үйдүн ичи: – төр, оң жак, сол жак жана улага деп бөлүнгөн. Төрдүн оң жагы эркектер үчүн болсо, сол жагы (чыгдан жагы) аялдарга тиешелүү болгон. Төрдө олтурушкан чоң ата, чоң апалар, сыйлуу коноктор, даанышмандар: – “Отуз тиштен чыккан сөз, отуз уруу элге барар”, “Жакшынын сөзү кепил, жамандын өзү кепил”, “Сиз деген сылык сөз, сен деген сенек сөз” деген сыяктуу элдик акыл-ойдун чалкып жаткан деңизинен эл баалаган сөздүн гүлүнөн, сөздүн берметтеринен жана эл оозеки чыгармаларындагы таанып-билүү жана тарбиялоо проблемаларынын жалпыга жагымдуу үлгүлөрүн, эрежелерин иргеп, боз-үйдө олтургандардын улуу-кичүү жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, өзгөчө жаштарга ылайыкташтырып, акылга салып, өзгөчө чеберчилик ыкма менен элдик таалим-тарбия идеяларынын сыйкырдуу үлгүлөрүнөн кеп курушкан.

Айтылган кептин таасирдүүлүгү, түшүнүктүүлүгү – ар бир угуучунун сезимин ойготуп, жүрөгүнөн орун тапкан. Ал мезгилдеги кутман карыялар, азыркы кээ бир карыялардай жулунуп: - “Мен сүйлөйм дешип, өзүнүн жеке арманын, же жалпыга жагымсыз сөздөрдү сүйлөшкөн эмес. Алар адамдык парсты, ой сезимдерди таза сакташып: “Керегем сага айтам, келиним сен ук”, “Уугум сага айтам, уulum сен ук” деген мааниде, боз үйдө олтургандарга сөз берметтеринен сабак беришип, элдик таалим-тарбиянын үрөөнүн себишкен, атайы дайындалбаган элдин

мугалимдери болушкан. Алар жаштарга таалим-тарбия берүүдө, балдардын-кыздардын жаш өзгөчөлүктөрүнө, кабыл алуу сезимдерине жана компетенттүүлүгүнө адилеттүү баа беришип, мээримдүү мамиле жазашкан.

Демек, өткөндү унутпа, ал келечектин окутуучусу дегендей ар бир мугалим, ар бир ата жана эне балдарга таалим жана тарбия берүүдө алардын жаш өзгөчөлүктөрүн, кабыл алуу сезимдерин эске алууга тийиш. Сабакта жаңы материалды окуучуларга түшүндүрүүдө: конкреттүүлүктөн - абстрактуулукка, жеңилден - оорго, жакындан алыска баруу процесстерин турмушка ашыруу менен фактыдан-жыйынтыкка, мисалдардан эрежелерге баруу процесстерин иретке келтирүү.

Билим берүү жана тарбиялоо процессинин негизги куралы – адал эмгек жана жаштарды кызыктырган чөйрө, эмгектеги жана жашоо-турмуштагы үлгү, тажрыйба, адептүүлүк жактан тазалык, мээримдүүлүк, бир туугандык жана биримдүүлүк. Билим жана тарбия процесстери адамдардан эмгекчилдикти, туруктуулукту, мүнөздүк таза сезимди жана өзүн-өзү башкара билүүнү талап кылат.

Элибизде: “Эл дөөлөтү – эмгек, эмгек баарын жеңет”, “Эмгек кылган эгиндүү”, “Мээнетин катуу болсо, татканың таттуу болот”, “Эмгексиз иш бүтпөйт, эринчээктин колу тийбейт” дегендей эмгектиричилик, жашоо-турмуштун өзөгүн түзөрүн ар бир акыл эстүү адам өз турмуштук тажрыйбаларынан далилдешкен. Ал эми жалкоолук, тентектик-эркеликтин үлүшү. Эркелик балдарды тескери жолго, жалкоолукка, жатып ичерликке чакырат. Бир сөз менен айтканда “Телибай тентектей, Кемчонтойдой (Т.Молдо)” болуп чоңоюшат. Андыктан ар бир ата, эне, мугалимдер ар бир баланын эмнеге кызыгаарын, жөндөмдүүлүгүн так билип, турмуш жолуна багыт берүүгө тийиш. Башкача айтканда, билимге, көркөм өнөргө, дене тарбияга, музыкага, устачылыкка, уздукка, өзүн-өзү башкарууга жана адептүүлүк жактан тазалыкка ж.б. багыт берүүгө тийиш.

Мугалимдер, ата-энелер мектеп окуучуларынын (балдардын) жаңыча жашоого, жаңыча жашоону туура түшүнүп, аны өздөштүрүүгө карай болуп жаткан иш аракеттеринен, умтулууларынан пайдаланып, аларды элибиздин өткөндөгү турмуштук бай тажрыйбаларынан, улуттук сезимди ойготкон таалим-тарбиялык таза үлгүлөрүнөн иргеп, учурдун талабына карай байланыштырып, өздөштүрүүгө жана көнүктүрүүгө багыт берүү.

Окутуу процессинде окуучулардын берген ар кандай суроолоруна өтө жоопкерчилик менен сергек мамиледе болуу керек. Эгер мугалим жалган же сыйпалатма жооп берген болсо, окуучулардын ишениминен сыртта калат. Эгер берилген суроого мугалим даяр эмес болсо, анда жалпы окуучуларга: өз алдынча ойлонуп, суроонун жообун табууга убакыт бергени оң. Ошондуктан ар бир мугалим тынымсыз изденүү жолунда болууга тийиш. Анткени мугалимдин кадыр баркы окуучулары үчүн эң жогорку ишеним. Мугалимдин өзү окутуп жаткан окуучуларынын

алдында ишенимден сыртта калышы – өз кесибин жеткиликтүү түшүнбөйт, жараксыз дегенди билдирет.

Атанын, эненин, мугалимдин (балдарына) окуучуларына айткан ар бир сөзү так, таза болууга тийиш. Анткени, өзгөчө жаш балдар, башталгыч класстын окуучулары укканынын баарын туура деп эсептешет эмеспи. Ошондуктан улуулардын ар бир сөзү балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша турмуштук чындыктын чегинде болууга тийиш.

Турмуштук реалдуулук балдарда жакшы ишенимди, сезимди бекемдеп, жакшы ой-пикирди, жакшы мүнөздү, бекем эркти тарбиялайт. Демек, ар бир бала-кыз, жигиттер, айымдар, улан-кыздар турмуштун татаал сыноолорунан өтүүгө тийиш (Робинзон крузо). Албетте, таза абада болуу, дене тарбия, туура тамактануу, режимди сактоо, эс алуу өмүрдү узартат.

Күрөк менен жер тээп, чалгы менен чөп чаап жаткан адам (бала) эмгектенип жатып, иштин оордугуна, анын келечек жашоо-турмуш үчүн пайдалуулугуна карай акыл-ой калчап, эмгектин баркын түшү-

нүп, аны өздөштүрүүгө өзүн-өзү башкарып, тарбиялайт. Жаратылыштын ар бир элементи балага күч кубат берип, турмуштун табигый эркин мектебинен таалим-тарбия берет.

Бала жаш кезинен эле табигый турмушка жакын болт эмеспи, ошондуктан ар бир ата, эне, мугалим баланы табигый дүйнөгө кызыктырууга билгизбей багыт бериши маанилүү. Демек, жаштардын өз алдынча эркин демилгелүү иш аракетти – турмуш тиричиликтин ыкмаларын туура түшүнүп, аны өздөштүрүүдөн алган эмгек ырахаты.

Адабияттар:

1. Волков Г.Н. “Этнопедагогика”. - М., 2000
2. Байгазиев С. “Адеп сабагы” (окуу программа). - Б., 2004.
3. Жусуп Баласагын “Кут алчу билим”. - Ф., 1988.
4. Мамбетакунов Э., “Педагогиканын очерктери”. - Б., 2014.
5. Кыдыралиев К. “Этнопедагогика”, таанып билүүнү жана тарбиялоонун булагы. - Б., 2010.

Рецензент: к.пед.н., доцент Ажибаева А.Ж.